

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Вучэбныя праграмы па вучэбным прадмезе «Беларуская мова» для V–VII класаў устаноў агульнай сярэдняй адукцыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання [Электронны рэурс]. – 2019. – Рэжым доступу: https://adu.by/images/2017/08/up_Bel_mova_5-7kl.pdf. – Дата доступу: 02.04.2019.
2. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў : апавяданні, вершы, байкі, казкі / прadm. І. М. Саматыя; падрыхт. тэкстаў Т. Р. Стroevай. – Мінск: Mast. літ., 2007. – 182 с.
3. Колас, Я. Збор твораў. У 20 т. Т. 15. П'есы. Метадычныя распрацоўкі / рэд. тома Т. С. Голуб; падрыхт. тэкстаў і камент. А. І. Шамякінай; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларусь. навука, – 2011. – 791 с.
4. Міцкевіч, К., Тэпін, В. Методыка роднай мовы. – Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930. – 164 с.
5. Міцкевіч, К. Методыка роднае мовы. – Менск, 1926. – 139 с.
6. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Фонд Р–205. Опись № 3. Ед. хр. 8062. № 10.
7. Скіба, В. Як зрабіць інтэграваны ўрок цікавым: вучэб.-метад.дапам. – Мінск: МДАЛ, 2008. – 94 с.
8. Сляіцкая, А. Як быццам зляцелі з карціны Шагала або Адасобленыя дапасаваныя і недапасаваныя азначэнні – урок беларускай мовы з апорай на культуралагічны кампанент (8 клас) // Сёмы конкурс метадычных распрацовак педагогічных работнікаў Рэспублікі Беларусі. – 2012.
9. Цвяткоў, Л. Рэцэнзія // Асвета. – 1926. – №4. – С. 170–171.

УДК 373.2

Н. С. Старжынская, Д. М. Дубініна (Беларусь, г. Мінск)

ЯКУБ КОЛАС ПРА МАСТАЦКУЮ ЛІТАРАТУРУ ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ

Анатазыя. У артыкуле раскрываюцца педагогічныя погляды Я. Коласа на ролю мастацкай літаратуры ў выхаванні дзіцяці і яго патрабаванні да дзіцячай кнігі і дзіцячага чытання.

Ключавыя слова: дзеці дашкольнага ўзросту, мастацкая літаратура, мова, дзіцячае чытанне, нацыянальная самасвядомасць.

Праблема літаратурнай адукцыі дзяцей дашкольнага ўзросту з цягам часу не перастае быць актуальнай. Гэта звязана з тым, што ў працэсе літаратурнай адукцыі адбываецца паступовае культураадпаведнае выхаванне дзіцяці, фарміраванне яго нацыянальнай самасвядомасці, авалодванне вобразнай мовай мастацкіх твораў. Асноўнай мэтай літаратурнай адукцыі выступае выхаванне кваліфікованага чытача, які валодае культурным кругаглядам і ўласцівай яму чытацкай самастойнасцю.

Беларускі педагог і паэт Якуб Колас бачыў прызначэнне літаратуры ў вобразным пашырэнні і паглыбленні ведаў дзіцяці, развіцці ў яго высокамараальных пачуццяў, фантазіі, узбагачэнні лексікона, у выпрацоўцы добраага эстэтычнага густу.

На працягу ўсёй сваёй педагогічнай дзейнасці ён шмат і натхнёна пісаў для дзяцей. Вострая зацікаўленасць пісьменніка да асобы дзіцяці, да яго ўнутранага свету, паважлівыя адносіны да дзяцінства сталі дамінантай не толькі яго педагогічнай, але і літаратурнай творчасці.

Кнігі Якуба Коласа сталі падручнікамі жыцця для многіх пакаленняў чытачоў. Яны і сёння служаць задачам гуманістычнага і патрыятычнага выхавання дзіцяці. У педагогічных артыкулах, публіцыстычных выступленнях і ў мастацкіх творах для дзяцей Якуб Колас паўстае перад намі як мастак слова; як чалавек, якога клапоціц лёс падрастаючага пакалення; як настаўнік, які ўсім сэрцам імкнецца, каб дзеци раслі адукаванымі і выхаванымі.

Педагагічныя погляды беларускага паэта, яго патрабаванні да дзіцячай кнігі і дзіцячага чытання мелі шмат агульнага з патрабаваннямі В. Р. Бялінскага, К. Д. Ушынскага, Л. Талстога, якія найважнейшай рэсы новай рэалістычнай дзіцячай літаратуры лічылі народнасць.

Якуб Колас добра ведаў жыццё і психалогію беларускага народа, яго мову і фальклор. Беларускія песні, казкі, загадкі, прыказкі і прымаўкі былі для яго ўзорам высокага паэтычнага і педагогічнага майстэрства. Як усе вядомыя дзіцячыя пісьменнікі, Якуб Колас вучыўся ў народа ўменню гаварыць з дзецьмі. Ён разумеў, што дзецям патрэбна спецыфічная кніжка – яркая, цікавая, напісаная даступнай прыгожай мовай, з даждыным зразумелым дзецям пазнавальным зместам.

Прагрэсіўныя погляды аўтара на ролю кнігі ў выхаванні дзіцяці, авалоданне яго роднай мовай былі адлюстраваны ў кнізе для чытання, па якой маглі б вучыцца дзеци. Такой кнігай стала «Другое чытанне для дзяцей беларусаў», выдадзена ў Пецярбургу (1909 г.).

Ідэя стварэння гэтай кнігі ўзнікла ў Якуба Коласа ў той перыяд, калі ён працаў настаўнікам у паўлегальнай школе ў Смалярні каля Стоўбцаў. У вядомай ступені імкненне стварыць такую кнігу-хрэстаматыю тлумачылася і тым, што на той час у выдавецтве «Загляненіе сонцем» і ў наша ваконцэ» ўжо быў выдадзены «Беларускі лемэнтар, або Першая навука чытання» К. Каганца і «Першае чытанне для дзетак беларусаў», падрыхтаванае Цёткай. Якуб Колас хацёў, па яго асабістых словах, працягнуць гэтыя прыгожы пачатак. Такім чынам, выданне «Другога чытання для дзяцей беларусаў» – гэта заканамерная з'ява ў развіцці педагогічнай думкі ў Беларусі. Кніга была прызначана садзейнічаць першапачатковаму выкладанню беларускай мовы ў народных школах. Разлічаная на дзяцей малодшага школьнага ўзросту і пабудаваная ў выглядзе хрэстаматыі, яна давала цікавы матэрыял для навучання і з'явілася абагульненнем вопыту

настаўніцкай працы пісьменніка. Коласаўская чытанка для другога года навучання ў беларускай школе ўяўляла сабой арганічнае спалучэнне паэзіі і дыдактыкі, вобразнага і рацыянальнага адлюстравання свету.

Кніга была створана пад непасрэдным уплывам знакамітых твораў К. Д. Ушынскага «Детский мир», «Родное слово», Л. М. Талстога «Азбука», «Новая азбука», Т. Р. Шаўчэнкі «Букварь южнорусский».

Чытанка Якуба Коласа для дзяцей прасякнута ідэямі народнасці і гуманізму. Кніга складалася з сямі раздзелаў, у якіх выразна, даступнай мовай былі дадзены малаяунічныя апісанні роднай прыроды, праўдзіва адлюстраваны родныя краявіды. Яркія пейзажныя замалёўкі, апавяданні пра жыццё вясковых дзяцей, казкі, вершы, змешчаныя ў кнізе, былі прызначаны выхоўваць у чытачоў любоў да роднага краю, да прыроды, да чалавека, садзейнічаць абуджэнню ў іх пачуцця нацыянальнай годнасці.

Як выдатны педагог і метадыст, Якуб Колас лічыў паэтычныя творы найболыш удалым матэрыялам для выхавання дзяцей. Ён неаднаразова адзначаў, што вершаваныя творы найболыш дзейсна ўпльываюць на эстэтычныя пачуцці дзяцей, крышталізуяць іх душу, развіваюць фантазію, уяўленні, узбагачаюць мову. Большасць вершаў у кнізе «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» – пейзажныя. У вершах даюцца яркія замалёўкі розных породаў: вясны, лета, восені і зімы; у іх, нібы ў малянках, адлюстраваны адпаведныя фарбы і настрой кожнай пары года.

Адным з важных жанраў дзіцячай літаратуры, які ў большай ступені садзейнічае разумоваму, маральнаму і эстэтычнаму выхаванню дзяцей, развіццю іх творчага мыслення, Якуб Колас лічыў казку. Менавіта таму адзін з раздзелаў чытанкі ўключае адзінаццаць беларускіх народных казак. Апрацоўваючы народныя казкі для дзяцей, пісьменнік-педагог імкнуўся наблізіць іх да дзіцячага ўспрымання, а таму скарачаў апісанне, узмацняў дзеянне, уключаў дыялогі. У кнізе змешчаны такія казкі, як «Два маразы», «Леў і воўк» і інш., якія і сёння ўваходзяць у прыкладны пералік мастацкіх твораў для чытання дзецям дашкольнага ўзросту вучэбнай праграмы дашкольнай адукцыі.

У змест кнігі Якуб Колас уключыў і празаічныя пейзажныя замалёўкі, якія вызначаюцца асаблівай прыгажосцю і малаяунічасцю. Пры гэтым кожнай пары года ў чытанцы прысвежаны асобныя цыклы замалёвак. Я. Колас малаяуніча апісвае, як пачынаецца тая ці іншая пара года, якія новыя прыкметы з'яўляюцца ў ёй, як яна ўваходзіць у сілу і як змяняецца наступнай. Пейзажныя замалёўкі настолькі эмасыянальна насычаныя і лірычна-пранікнёныя, што, памеркаванні спецыялістаў, іх больш правільна аднесці да вершаў у прозе. Якуб Колас у замалёўках дае магчымасць

дзецям уволю налюбавацца хараством роднай зямлі і таксама, як і ў вершах, але больш шырока, дэталёва знаёміць іх з адметнасцямі і асаблівасцямі роднай прыроды.

Ажыўляюць матэрыял чытанкі мастацкія вобразы дзяцей, якія жывуць на ўлонні прыроды. Кожны дзіцячы характар створаны паэтам з веданнем асаблівасцей дзіцячай псіхікі, у кожным мастацкім вобразе паэт знаходзіць нешта адметнае, своеасаблівае. Менавіта таму гэтыя вобразы дзяцей, якія ходзяць у ягады, грыбы, сябруюць, часам сварацца, так до-бра запамінаюцца чытачам.

Наставунік па прафесіі, Якуб Колас разумеў, што літаратура павінна вырашаць не толькі адукатыўныя задачы, але і выпрацоўваць у дзяцей самастойнае мысленне, абуджаць іх фантазію, творчую думку.

Коласаўская чытанка ў многім прадвызначыла развіццё і ўмацаванне ў беларускай дзіцячай літаратуры прынцыпаў гуманізму, народнасці. Вопыт Якуба Коласа – педагога, які так ярка выявіўся ў «Другім чытанні», – і зараз павучальны для тых, хто імкнецца сваімі творамі дзейсна ўплываць на фарміраванне ў юных чытачоў пачуцця прыгажосці, высокіх духоўных і маральных якасцей.

Тэарэтычныя меркаванні Якуба Коласа наконт мастацкай літаратуры для дзяцей і сёння надзвычай каштоўныя. Яны дапамагаюць зразумець спецыфіку дзіцячай літаратуры, яе асноўныя прынцыпі і задачы. Якуб Колас падкрэсліваў, што ў дзіцячыя гады, у перыяд першапачатковага фарміравання светапогляду і характару чалавека, літаратура мае найбольшое выхаваўчае значэнне, бо менавіта ў гэты перыяд дзеці вызначаюцца асаблівым чутцём да пытанняў праўды і добра, што адлюстроўваюцца ў розных жанрах мастацкай літаратуры.

У падручніку «Методыка роднай мовы» Якуб Колас, у прыватнасці, пісаў, што чытанне пашырае кругагляд дзіцяці, узбагачае душу вобразамі і думкамі. Чытанне з'яўляецца важнай крыніцай для развіцця мовы дзяцей, іх эстэтычнага выхавання. Яно ўзбагачае фантазію новымі вобразамі, даючи дзецям разнастайныя перажыванні, выхоўвае ў іх густ да прыгожага, паэзіі і мастацтва.

На думку Якуба Коласа, вялікае значэнне для выхавання дзяцей мае вывучэнне класічнай літаратуры. Ён рашуча выступаў супраць тых педагогаў, якія сцвярджалі, што класічнай літаратуры не месца ў пачатковай школе, што яна недаступная дзецям, а таму яе трэба замяніць дзіцячай белетрыстыкай. Якуб Колас сцвярджаў, што асаблівасць класічнай літаратуры ў тым і заключаецца, што яна даступна кожнаму ўзросту, што кожны ўзрост чэрпае з яе свой змест і знаходзіць водгук на свае

запатрабаванні. Ён адзначаў, што пры кожным новым прачытанні гэтыя творы адкрываюць чытачам «усе новыя думкі, настроі, пачуцці, ідэі... і трэба як найраней прышчапляць дзесям любасць да гэтых пісьменнікаў. А гэтая любасць дасягаеца толькі чытаннем» [3, с. 494].

Слушнымі з'яўляюцца думкі педагога наконт таго, што ў праграму па літаратуре неабходна ўключыць не толькі вывучэнне высокамастацкіх твораў пісьменнікаў, але і азнямленне з іх жыццёвым і творчым шляхам, грамадскай дзейнасцю (з улікам узроставых асаблівасцей). Што тычыцца выбару тэкстаў, то пераважнае месца, па меркаванні Якуба Коласа, павінны займаць творы дзіцячай літаратуры, напісаныя роднымі пісьменнікамі.

Пры гэтым:

- «1) твор павінен быць цікавым для дзяцей, каб выклікаць у іх ахвоту да чытання;
- 2) калі артыкул навуковага характару, ён павінен даваць трывалыя і дакладныя веды;
- 3) калі артыкул мастацка-палітычны, то ён павінен закранаць у дзяцей лепшыя струны іх, развіваць успагаднасць, гатоўнасць стаяць за грамадзянскія ідэалы. Ён павінен выхоўваць спачуванне, маральную чуласць;
- 4) выбраны матэрыял для чытання не павінен даваць дзесям гатоўнага вываду» [3, с. 403].

Гэтыя меркаванні Якуба Коласа, на нашу думку, маюць рацыю і адносна азнямлення дзяцей з мастацкай літаратурай ва ўстановах дашкольнай адукацыі.

У адпаведнасці з высокай ацэнкай адукацыйнага і выхаваўчага значэння дзіцячага чытання Якуб Колас адзначае, што матэрыял павінен быць літаратурна правільным у адносінах да мовы [3, с. 397]. Родная мова валодае асаблівым культуратворчым патэнцыялам, стварае ўмовы для асобаснага развіцця, духоўна-маральнага ўдасканалення дзяцей і педагогічных работнікаў устаноў адукацыі. У гэтым праяўленаеца ўнікальнасць мовы як базінага элемента культуры. На нацыянальна-культурнай функцыі мовы заснаваны лінгвакультуралагічны падыход да навучання мове, які забяспечвае, з аднаго боку, «уваходжанне» ў нацыянальную і сусветную культуру ў практэсе авалодання маўленнем на беларускай мове, а з другога – авалоданне беларускай мовай на аснове спасціжэння нацыянальнай культуры.

Пры гэтым тэксты для навучання патрэбна выкарыстоўваць як празічныя, так і вершаваныя. Вершаваны матэрыял, на думку Якуба Коласа,

зайсёды прызнаваўся карысным для мастацкага выхавання дзяцей. Гэта звязана з тым, што, апрача свайго зместу, ён вызначаеца сваёй формай і той музыкальнасцю, якой адрозніваецца вершаваная мова.

Вядома, якую вострую і цяжкую барацьбу давялося весці савецкім пісьменнікам, педагогам у 20-я гады супраць прыхільнікаў тэорыі аб шкоднасці і непатрэбнасці казак для дзяцей. Якуб Колас быў пасля доўнікам тых мастакоў слова, якія бачылі ў народных казках выдатныя якасці, і шмат увагі аддаваў іх публікацыям.

У мастацкай творчасці для дзяцей Якуб Колас зайсёды кіраваўся прынцыпамі, якія выказваюцца ў тэарэтычных і метадычных працах. Створаныя ім казкі, вершы і паэмы, апавяданні і аповесці, разнастайныя сваёй праблематыкай, багатыя на яскравыя вобразы, мастацка-выяўленчыя сродкі, сведчаць аб глыбокім пракіненні пісьменніка ў дзіцячу псіхалогію, уменні пісаць цікава і зімальна на самыя важныя і актуальныя тэмы.

Тэарэтычныя меркаванні Коласа-педагога надзвычай каштоўныя для беларускай дзіцячай літаратуры. Яны дапамагаюць зразумець спецыфіку літаратуры для дзяцей, яе асноўныя прынцыпы і задачы.

Сваёй педагогічнай дзейнасцю, сваімі цудоўнымі мастацкімі творамі Якуб Колас і сёння вучыць настаўнікаў разумець і любіць родную беларускую мову і літаратуру, дапамагае выхоўваць падрастаючае пакаленне.

Спіс выкормістанай літаратуры

1. Александровіч, С. Х. Пуцявіны роднага слова: Праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы 19–20 ст. – Мінск, 1971. – 247 с.
2. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў. – Пб.: 1910. – 112 с.
3. Колас, Я. Методыка роднай мовы // Зб. тв.: у 14 т. – Мінск, 1976. – Т. 12. – С. 313–506.

УДК 372.461

Н. С. Старжынская (Беларусь, г. Мінск)

ЯКУБ КОЛАС – ЗАСНАВАЛЬNIК АЙЧЫННАЙ МЕТОДЫКІ РАЗВІЦЦЯ МАЎЛЕННЯ ДЗЯЦЕЙ

Анатаксія. У артыкуле разглядаецца распрацаваная Якубам Коласам метадычная канцэпцыя навучання дзяцей беларускай мове. Паказваецца ўплыў поглядаў паэта і педагога на сучасныя падыходы да методыкі развіцця беларускага маўлення дзяцей.

Ключавыя слова: Якуб Колас, дашкольная адукцыя, пачатковая адукцыя, навучанне роднай мове.

Народны паэт Беларусі Якуб Колас унёс значны ўклад у абарону беларускай мовы і нацыянальнай школы. У аснове яго асветніцкай дзейна-